

УДК 159.923:316.6

Литвиненко Ольга Дмитрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри

диференціальної і спеціальної психології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: dr.olgalytvynenko@gmail.com

ORCID 0000–0003–2757–5261

[https://doi.org/10.18524/2304-1609.2018.1\(47\).145677](https://doi.org/10.18524/2304-1609.2018.1(47).145677)

**ВПЛИВ ІНДИВІДНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ
ТА ОКРЕМИХ ПОТЕНЦІАЛІВ НА СИСТЕМУ АДАПТИВНОСТЕЙ
ЯК ЦІЛІСНИЙ КОНСТРУКТ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

В психологічній науці спостерігається суперечність між беззаперечною значущістю феномену адаптаційного потенціалу та відсутністю диференційного підходу щодо його змісту та структури. У контексті нашого дослідження адаптаційний потенціал розглядається як складна ієрархічно-паритетна система адаптивностей, а саме: внутрішньо-особистісної, поведінкової адаптивності, відсутності дезадаптаційних порушень, особистісного соціально-психологічного потенціалу та компетентісної адаптивності. Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження впливу індивідуально-особистісних властивостей та окремих потенціалів на операціоналізовані конструкти системи адаптивностей як структурних елементів адаптаційного потенціалу.

Ключові слова: потенціал, адаптаційний потенціал, внутрішньо-особистісна адаптивність, поведінкова адаптивність, відсутність дезадаптаційних порушень, особистісний соціально-психологічний потенціал, компетентісна адаптивність.

Постановка проблеми. Дослідження адаптаційної сфери особистості завжди супроводжувались різноманітними поглядами на здатність функціонування в умовах змін, впливів та взаємодії потенціалів особистості протягом процесів пристосування. В психологічній науці проблема адаптаційних (пристосувальних) процесів особистості є однією із центральних (Г. О. Балл [1], Н. Є. Завацька [2], О. В. Кузнецова [3], О. Г. Маклаков [4], А. А. Налчаджян [5], В. А. Петровський [6], С. Т. Посохова [7], А. О. Реан [8], С. І. Розум [9], М. І. Сарджвеладзе [10], А. В. Фурман [11], Л. Х'єл [12], L. Philips [13] та ін.).

У контексті нашого дослідження адаптаційний потенціал особистості розглядається як складна ієрархічно-паритетна система адаптивностей, які були позначені нами як: внутрішньо-особистісна, поведінкова адаптивність, відсутність дезадаптаційних порушень, особистісний соціально-психологічний потенціал та компетентісна адаптивність. Перші чотири адаптивності відображають оцінки власних здібностей та можливостей реалізації процесу адаптації, а компетентісна адаптивність відображає дії, до яких вдаються респонденти для пристосування до нових умов функціонування чи існування.

Аналіз наукових першоджерел та досліджень останніх років показав, що в психологічній науці спостерігається протиріччя між беззаперечною значущістю феномену адаптаційного потенціалу та відсутністю диференційного підходу щодо його змісту та структури.

Не з'ясувані особливості внутрішньої структури адаптивностей, які складають цілісний конструкт адаптаційного потенціалу через взаємодію психічних властивостей та окремих потенціалів особистості.

Мета статті — аналіз результатів емпіричного дослідження впливу індивідно-особистісних властивостей та окремих потенціалів на операціоналізовані конструкти системи адаптивностей як структурних елементів адаптаційного потенціалу.

Виклад результатів дослідження. За допомогою методу розв'язання регресійних рівнянь встановлено диференційований зміст впливу елементів визначеної ієрархічно-паритетної системи на складові адаптаційного потенціалу.

Дослідження за внутрішньо-особистісною адаптивністю (рис. 1) виявили вплив психічних властивостей особистості, а саме показника інтровертно-чуттєвої установки ($\Delta R^2 = 0,012$, $p = 0,031$).

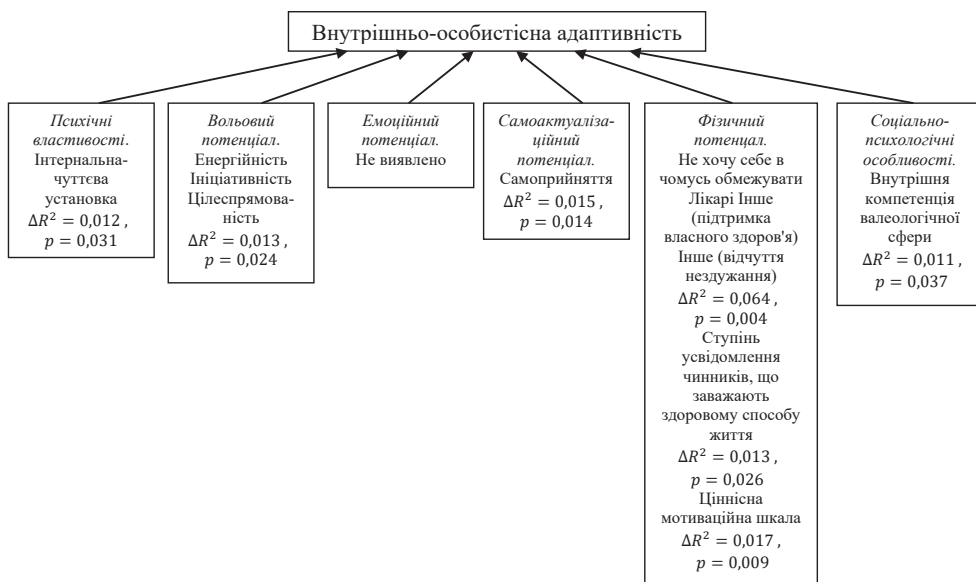


Рис. 1. Чинники детермінації внутрішньо-особистісної адаптивності, виділені в окремих блоках ієрархічно-паритетної структури

Внутрішньо-особистісна адаптивність відображає гармонійне поєднання фізичних та психічних ресурсів адаптаційної поведінки та тонкий баланс між спрямованою поведінкою та актуальним результатом дії. За таких обставин інтернальне орієнтування особистості у парі із чуттєвою установкою роблять можливим здійснення самостійного та незалежного аналізу нових обставин на тлі спокійного та іноді відстороненого ставлення до по-

дій, що кінець кінцем впливає на якісне покращення адаптаційних заходів та відсутність внутрішніх конфліктів та напружень.

За диференціацією вольових впливів на внутрішньо-особистісну адаптацію виявлено статистично значущі показники «Енергійність», «Ініціативність» та «Цілеспрямованість» ($\Delta RI=0,013$, $p=0,024$). Отже можна зауважити, що правильно заданий вектор вольової дії з достатнім рівнем запалу та енергії сприяє успішній адаптації досліджуваних.

Наступним статистично значущим впливовим фактором виступає внутрішня компетенція валеологічної сфери ($\Delta RI=0,011$, $p=0,037$), що вказує на залежність формування внутрішньої готовності до адаптаційних дій за впливом здатності досліджуваних до вирішення власних внутрішніх проблем та конфліктів та наявності психічних сил і витривалості для подолання або пристосування до нових обставин життя.

За дослідженням впливу фізичного потенціалу виявлено вплив показників «Не хочу себе в чомусь обмежувати» та «Лікарі» ($\Delta RI=0,064$, $p=0,004$), що вказує на небажання обмежувати власні задоволення, які шкодять здоров'ю, проте дозволяють у такий спосіб компенсувати внутрішні втрати та витримувати психічні навантаження. Тобто внутрішньо-особистісна адаптивність вдосконалюється за умов внутрішньої злагожденості особистості. Слід зауважити, що впливає на внутрішньо-особистісну адаптивність також інформація про власний стан здоров'я, але якщо ця інформація надходить тільки з компетентних джерел, тобто лікарів. Така інформація має цінність та мотивує впровадження коригуючих дій та відповідної адаптаційної поведінки. Для всебічного дослідження були визначені інтегральні показники та інтегральні шкали за опитувальником «Ставлення до здоров'я». В результаті проведення регресійного аналізу були виявлені статистично значущі впливи за показником «Ступінь усвідомлення чинників, що заважають здоровому способу життя» ($\Delta RI=0,013$, $p=0,026$) та ціннісно-мотиваційною шкалою ($\Delta RI=0,017$, $p=0,009$). Перший показник вказує на усвідомлення досліджуваними власних перешкод щодо здорового способу життя та, відповідно, вносить корективи у формування актуальних потреб та згодом і фрустраційної поведінки. Другий показник вказує на формування внутрішньо-особистісної поведінки за розумінням важливості власного здоров'я та мотивації його розвитку та збереження.

Наступний показник, який впливає на формування внутрішньо-особистісної адаптивності, — «Самоприйняття» опитувальника САТ Е. Шострома ($\Delta RI=0,015$, $p=0,014$) віддзеркалює ставлення до власної особистості, уявлення своїх недоліків та переваг, що стає запорукою чесності перед самим собою та добрим підґрунтям розвитку потенціалу особистості: така особистісна чесність дає змогу корегувати власну картину реального та уявного світу, що оформлюється у внутрішню гармонію та відповідну адаптаційну поведінку.

Відсутність порушень адаптаційної поведінки робить чималий внесок в успішність функціонування особистості у суспільстві, являє собою баланс міжособистісних відносин у соціальному просторі, емоційний баланс та здатність до організації соціальних контактів.

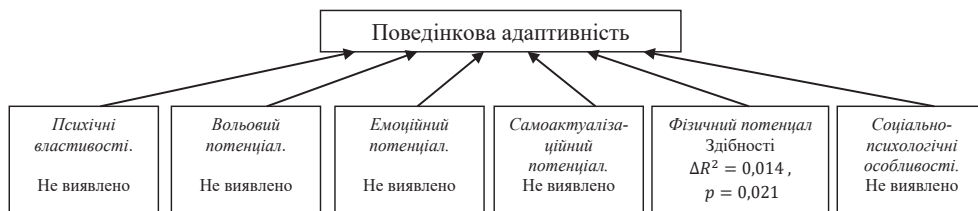


Рис. 2. Чинники детермінації поведінкової адаптивності, виділені в окремих блоках ієрархічно-паритетної структури

Внаслідок проведення регресійного аналізу (рис. 2) можемо стверджувати, що на поведінкову адаптивність досліджуваних суттєво впливають особистісні здібності ($\Delta R^2=0,014$, $p=0,021$), зокрема передбачають досягнення успіху у певній сфері діяльності та, як наслідок, впливають на формування поведінкової адаптивності задля здобуття професійного розвитку та соціального визнання.

Особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації є важливою інтегративною характеристикою адаптаційного розвитку та витікає з оцінок поведінкової регуляції, комунікативних здібностей та моральної нормативності. Ці показники будуть складати симбіоз адаптаційних задатків та здібностей особистості. Тож дослідимо, яким саме чином впливають структурні елементи адаптаційного потенціалу (рис. 3).

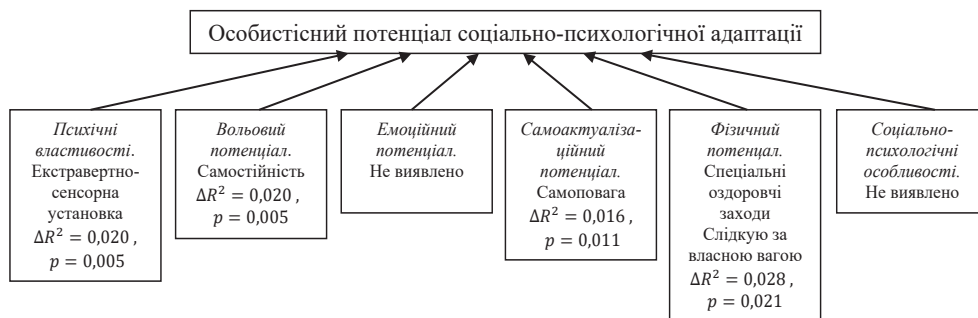


Рис. 3. Чинники детермінації особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації, виділені в окремих блоках ієрархічно-паритетної структури

За психічними властивостями визначається вплив показника «Екстравертно-сенсорна установка» з вираженим додатнім впливом ($\Delta R^2=0,020$, $p=0,005$): безпосередня взаємодія із об'єктом, навички створювання уявного вигляду та відчуття об'єкта, отримання насолоди від взаємної діяльності — так можна охарактеризувати вплив екстравертно-сенсорної установки, саме ці якості створюють одну із важливих сходинок особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації.

Вольовий потенціал у вигляді показника «Самостійність» демонстрував схожий характер впливу за напрямом та вираженістю ($\Delta R^2=0,020$, $p=0,005$). Залежність від цієї якості досліджуваних є цілком логічною

та обґрунтованою, оскільки самостійність у власній діяльності, незалежність у поглядах та діях, ініціативність та здатність до відповідальності за власні рішення — є запорукою перемоги над новими викликами соціуму.

За фізичним потенціалом були виявлені статистично значущі залежності від показників «Практикую спеціальні оздоровчі заходи» та «Слідкую за власною вагою» ($\Delta R^2=0,028$, $p=0,021$). Гарний фізичний стан представляє собою підґрунтя для розбудови будь-якої діяльності. Це краща готовність особистості до фізичного перевантаження, витривалості складних обставин, внутрішнього напруження та складнощів перехідного процесу — невід’ємних супутників будь-якої адаптації.

Нарешті показник самоактуалізаційного потенціалу «Самоповага» характеризується додатним впливом на особистісний соціально-психологічний потенціал ($\Delta R^2=0,016$, $p=0,011$). Наявність здатності цінувати власну особистість, з гідністю ставитись до власного життя та праці відіграє істотну роль у здобутті успіху в адаптації до нових умов.

Опис впливів на показник «Відсутність дезадаптаційних порушень» наведений на рис. 4.

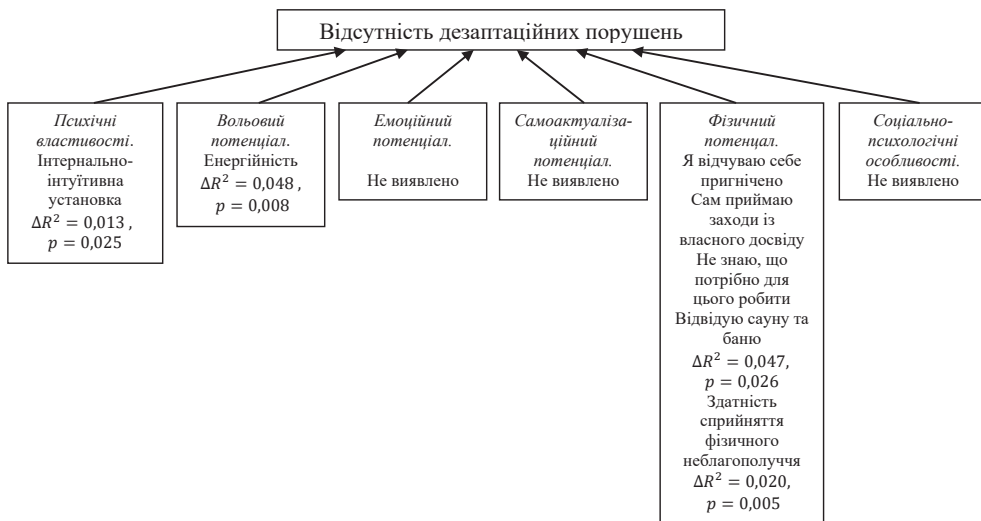


Рис. 4. Чинники детермінації відсутності дезадаптаційних порушень, виділені в окремих блоках ієрархічно-паритетної структури

Значення впливу інтернально-інтуїтивної установки свідчать про наявність статистично значущої додатної вираженої залежності ($\Delta R^2=0,013$, $p=0,025$). Інтернальна інтуїція прямо допомагає у процесі пошуку можливостей, відчутті перспективних шляхів та пошуку нестандартних вирішень проблем, не звертаючи уваги на загальновизнані правила та цінності. Наслідком може бути зменшення рівня астенічних та психопатичних реакцій та станів: інтуїтивна поведінка із екстернальним нахилом буде виступати нібито несвідомим гідом на шляху успішної адаптації.

За дослідженням складових вольового потенціалу визначаємо статистично значущий вплив показника «Енергійність» ($\Delta RI=0,018$, $p=0,008$): такі вольові якості, як активність та енергійність до власної професійної діяльності та життя цілком, життєрадісний настрій до будь-якого перебігу подій та оптимістичність до власних результатів та досягнень стають істотною перепорою до панування дезадаптації та дезорієнтування у повсякденній діяльності.

Внесок фізичного потенціалу у відсутність дезадаптаційних порушень виражається у впливі показників «Я відчуваю себе пригнічено», «Сам вживаю заходи із власного досвіду», «Не знаю, що потрібно для цього робити» ($\Delta RI=0,018$, $p=0,012$). Тобто пригніченість як індикатор погіршення стану здоров'я виступає першим маяком наявності проблем порушення адаптації, надалі включається механізм самостійного вжиття заходів для виправлення ситуації.

Надалі розглянемо визначені статистично значущі впливи на компетентісну адаптивність (рис. 5).



Рис. 5. Чинники детермінації компетентісної адаптивності, виділені в окремих блоках ієрархічно-паритетної структури

З боку психічних властивостей виявлено вплив інтернально-чуттєвої установки на формування та розвиток компетентісної адаптивності ($\Delta RI=0,010$, $p=0,048$). За самоактуалізаційним потенціалом визначено вплив показника «Пізнавальні потреби» ($\Delta RI=0,010$, $p=0,048$). Спрямованість досліджуваних на здобуття нових навичок, знань та вмінь виступає неодмінним супутником зростання здатності особистісної компетенції. Загальний процес адаптації у вигляді компетентісної складової буде підсилюватись цими якостями, полегшуючи перехідні процеси та засвоєння у новому оточуючому середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, оскільки внутрішньо-особистісна адаптивність відображає гармонійне поєднан-

ня фізичних та психічних ресурсів адаптаційної поведінки та тонкий баланс між спрямованою поведінкою та актуальним результатом дії, то додатній вплив вольового потенціалу у вигляді правильно заданого вектора вольової дії з достатнім рівнем запалу та енергії буде сприяти успішній адаптації досліджуваних. На внутрішньо-особистісну складову адаптаційного процесу впливають вольові дії з достатнім рівнем енергії, внутрішня готовність до адаптаційних дій за впливом здатності досліджуваних до вирішення власних внутрішніх проблем та конфліктів, гармонійний фізичний розвиток та чесність відносно до самого себе. Вплив на поведінкову адаптивність визначений наявністю особистісних здібностей, що передбачає досягнення успіху у певній сфері діяльності. Особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації є важливою інтегративною характеристикою адаптаційного розвитку та буде формуватися завдяки екстравертно-сенсорному напряму особистості, незалежності у власних поглядах та діях, ініціативності та здатності до відповідальності за власні рішення, готовності до фізичного перевантаження та внутрішнього напруження, здатності оцінювати власні недоліки та переваги. Інтуїтивна поведінка з інтернальним нахилом буде виступати нібито несвідомим гідом на шляху успішної адаптації. До цього приєднуються активність та енергійність до власної професійної діяльності та життя в цілому, оптимістичність до власних результатів та досягнень. З боку психічних властивостей виявлено вплив інтернально-чуттєвої установки на формування та розвиток компетентісної адаптивності, що буде сприяти збільшенню компетентісної цінності досліджуваних у розв'язанні проблемних ситуацій та більш успішному протіканню адаптаційних процесів. Загальний процес адаптації у вигляді компетентісної складової буде підсилюватись цими якостями, полегшуючи перехідні процеси та засвоєння у новому оточуючому середовищі.

Оскільки на початку нашого дослідження були виявлені показники адаптаційного потенціалу, а саме адаптивності — внутрішньо-особистісна, поведінкова адаптивність, відсутність дезадаптаційних порушень, особистісний соціально-психологічний потенціал та компетентісна адаптивність, перспективи подальших досліджень полягають у вивченні характеру взаємовпливів цих адаптивностей.

Список використаних джерел і літератури

1. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. — 1989. — № 1. — С. 92–100.
2. Завацька Н. Є. Соціально-психологічні аспекти адаптації молоді до умов ринкової економіки : монографія / Н. Є. Завацька, В. Є. Харченко; під ред. Н. Є. Завацької. — Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. — 228 с.
3. Кузнецова О. В. Эмоциональность как один из факторов индивидуально-психологических особенностей социальной адаптивности / О. В. Кузнецова // Наука і освіта. — 2004. — № 6–7. — С. 146–149.
4. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. — 2001. — Т. 22, № 1. — С. 16–24.

5. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А. А. Налчаджян. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2010. — 368 с.
6. Петровский В. А. Проблема неадаптивной активности /В. А. Петровский. — М.: ТОО Горбунук, 1992. — 224 с.
7. Посохова С. Т. Психология адаптирующейся личности: монография /С. Т. Посохова. — СПб.: Питер, 2001. — 267 с.
8. Реан А. А. Психология адаптации личности /А. А. Реан. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. — 479 с.
9. Розум С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека /С. И. Розум. — СПб.: Речь, 2006. — 365 с.
10. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой /Н. И. Сарджвеладзе. — Тбилиси, 1999. — 208 с.
11. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 197 с.
12. Хьел Л. Теории личности /Л. Хьел, Д. Зиглер. — СПб.: Питер, 1997. — 608 с.
13. Philips L. Human adaptation and his failures. — New York; London: Academic Press, 2008.

REFERENCES

1. Ball, G. A. (2008). Poniatie adaptacii I ego znachenie dlia psihologii lichnosti [*The concept of adaptation and its importance for psychologists of personality*]. Moscow [in Russian]
2. Zavatska, N. Y. (2012). Sotsialno-psykholohichni aspekty adaptatsii molodi do umov rynkovoi ekonomiky [*Social and Psychological Aspects of Adaptation of Young People to the Skills of Rink Economics*]. Luhansk : SNU im. V. Dalia[in Ukrainian].
3. Kuznetsova, O. V. (2004)Emotsyonalnost kak odyn yz faktorov yndyvidualno-psykholohycheskykh osobennostei sotsyalnoi adaptyvnyosti[*Emotionality as one of the factors of the individual psychological characteristics of the social adaptability*]. Odessa [in Russian]
4. Maklakov, A. N. (2001).Lychnostnyi adaptatsyonnyi potentsyal: eho mobylizatsyya y prohnoryrovanye v ekstremalnykh uslovyakh [*Personal adaptive potential: its mobilization and forecasting in extreme conditions*]/Moscow [in Russian]
5. Nalchadzhian, A. A. (2010). Psykholohycheskaia adaptatsyya: mekhanizmy y stratehiy [*Psychological adaptation: mechanisms and strategies*]. Moscow: Eksmo[in Russian].
6. Petrovskiy, V. A. (1992). Problema neadaptivnoi aktyvnosti [*The problem of nonadaptive activity*]/Moscow: Horbunok[in Russian].
7. Posokhova, S. T. (2001). Psykholohyya adaptyruiushcheisia lychnosti: monohrafiya [*Psychology of the Adaptive Personality*]/SPb.: Pyter[in Russian].
8. Rean, A. A.(2008) Psykholohyya adaptatsyy lychnosti [*Psychology of personality adaptation*]. SPb.: Praim-Evroznak[in Russian].
9. Rozum, S. Y. (2006). Psykholohyya sotsyalizatsyy y sotsyalnoi adaptatsyy cheloveka [*Psychology of socialization and social adaptation of man*]/SPb.: Rech[in Russian].
10. Sardzhveladze, N. Y. (1999). Lychnost y ee vzaymodeistvye s sotsyalnoi sredoi [*Personality and its interaction with the social environment of human social adaptation*].Tbylysy [in Russian].
11. Furman, A. V. (2003). Psykhodiagnostyka osobystisnoi adaptovanosti: naukovye vydannia[*Psychodiagnostics of individuality adaptability: Science Vision*]/Ternopil: «Економічна думка» [in Ukrainian].
12. Khel, L. (1997). Teoryy lychnosti [*Theories of personality*].SPb.: Pyter [in Russian].
13. Philips L. Human adaptation and his failures. Academic Press, New York and London, 2008.

Литвиненко Ольга Дмитриевна

кандидат психологических наук, доцент кафедры
дифференциальной и специальной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ВЛИЯНИЕ ИНДИВИДНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СВОЙСТВ И ОТДЕЛЬНЫХ ПОТЕНЦИАЛОВ НА СИСТЕМУ АДАПТИВНОСТЕЙ КАК ЦЕЛОСТНЫЙ КОНСТРУКТ АДАПТАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА

Резюме

В психологической науке наблюдается противоречие между бесспорной значимостью феномена адаптационного потенциала и отсутствием дифференцированного подхода к его содержанию и структуре. В контексте нашего исследования адаптационный потенциал рассматривается как сложная иерархически-паритетная система адаптивностей, а именно: внутриличностной, поведенческой адаптивности, отсутствия дезадаптационных нарушений, личностного социально-психологического потенциала и компетентностной адаптивности. Статья посвящена анализу результатов эмпирического исследования влияния индивидуально-личностных свойств и отдельных потенциалов на операционализированные конструкты системы адаптивностей как структурных элементов адаптационного потенциала.

Ключевые слова: потенциал, адаптационный потенциал, внутриличностная адаптивность, поведенческая адаптивность, отсутствие дезадаптивных нарушений, личностный социально-психологический подход, компетентностная адаптивность.

Lytvynenko Olga Dmitrievna

PhD in Psychology
Associated Professor
Odessa National I. I. Mechnikov University

INFLUENCE OF INDIVIDUALLY-PSYCHOLOGICAL PROPERTIES AND SELECTED POTENTIALS ON THE ADAPTIVITY SYSTEM AS A TOTAL CONSTRUCTION OF ADAPTATION POTENTIAL

Abstract

In psychological science there is a contradiction between the undeniable significance of the phenomenon of adaptive potential and the lack of a differential approach to its content and structure. In the context of this study, adaptive potential is considered as a complex of hierarchical parity system of adaptability, namely: internal-personality, behavioral adaptability, lack of maladaptation, personal social and psychological potential and competent adaptability. The article is devoted to the analysis of the results of the empirical study of the influence of individual-personality properties and individual potentials on the operationalized constructs of the system of adaptability as structural elements of the adaptive potential. Since intrapersonal adaptability reflects the harmonious combination of physical and mental resources of adaptive behavior and a delicate balance between directed behavior and actual result of action, then the positive influence of the volitional potential in the form of a properly prescribed vector of volitional action with a sufficient level of ignition and energy will contribute to the successful adaptation of the subjects. The inner-personal component of the adaptation process is influenced by volitional actions with a sufficient level of energy, internal

readiness for adaptation actions influenced by the ability of the researchers to solve their own internal problems and conflicts, harmonious physical development and honesty towards oneself. Influence on behavioral adaptability is determined by the presence of personality abilities, which implies the achievement of success in a particular area of activity.

The personal potential of social and psychological adaptation is an important integrative characteristic of adaptive development and will be formed due to the extravector-sensory direction of the individual, independence in their own views and actions, initiative and ability to take responsibility for their own decisions, readiness for physical overload and internal tension, ability to assess their own disadvantages and benefits. The intuitive behavior with the international tilt will act as an unconscious guide for students on the path to successful adaptation. Prior to joining the activity and vigor to their own professional activities and life is altogether, optimistic about their own results and achievements. On the part of psychic properties, the influence of the internally-sensory setting on the formation and development of competent adaptability has been revealed, which will help increase the competence value of the investigated in solving problem situations and more successful adaptation processes. The overall process of adaptation as a competency component will be enhanced by these qualities, facilitating transients and assimilation in the new environment.

Key words: potential, adaptive potential, intrapersonal adaptability, behavioral adaptability, absence of maladaptation, personal social and psychological potential, competent adaptation.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2018